

Miljöhandlingsplan

för Skarpnäcks kommunala
förskolor 2014-2015

Mod, kraft och
nyfikenhet

**Miljöhandlingsplan
för Skarpnäcks kommunala förskolor 2014-2015**

Dnr: 1.1.– 163/2014

Utgivningsdatum: 2014-05-22

Utgivare: Skarpnäcks stadsdelsförvaltning

Kontaktperson: Asa Örnevik

Innehåll

Miljöhandlingsplan för Skarpnäcks kommunala förskolor 2014-2015

Våra åtaganden	5
Bakgrund	6
Mat och mathantering	6
Möbler	7
Lekmaterial ute/inne	8
Elektronik	9
Hygien	9
Städning och tvätt	10
Avfall	10
Aktiviteter för förskolan	11
Mat och mathantering	11
Lekmaterial inne/ute	12
Möbler	13
Elektronik	13
Hygien	13
Städning och tvätt	14
Avfall	14
Strategi	15
Mål	15
Delmål	15
Metod	15
Ansvarsområden	15
Uppföljning	15
Bilaga	16
Miljömärkningar	16
Återvinningskoder plastmärkningar	20
Lokala fokusämnen för Stockholm	22
Hud- och hårvård, 5 viktiga kemikalier	24

Miljöhandlingsplan för Skarpnäcks kommunala förskolor 2014-2015

Förskolorna i Skarpnäck SDF strävar efter att ständigt förbättra arbetet med att bidra till en hållbar utveckling för framtida generationer.

Kommunfullmäktige har antagit ett miljöprogram för Stockholm för perioden 2012-2015. Miljöprogrammet är ett kommunövergripande styrdokument med mål som gäller alla stadens verksamheter. Sex övergripande mål sammanfattar stadens ambitioner inom miljöområdet:

1. Miljöeffektiva transporter
2. Giftfria varor och byggnader
3. Hållbar energianvändning
4. Hållbar användning av mark och vatten
5. Miljöeffektiv avfallshantering
6. Sund inomhusmiljö

Utifrån miljöprogrammet har Skarpnäcks stadsdelsnämnd arbetat fram en lokal miljöhandlingsplan med åtgärder för att minska sin miljöpåverkan. En av åtgärderna kopplade till *Mål 6 Sund inomhusmiljö* är att arbeta fram en miljöhandlingsplan som specifikt riktar sig mot förskolan med fokus på förbättrad inomhusmiljö.

Målet med miljöhandlingsplanen är att minska barns och personals exponering för kemikalier på förskolan och därigenom förbättra inomhusmiljön. Handlingsplanen ska fungera som ett verktyg som bidrar till ett kemikaliesmart beteende på förskolan och innehåller åtaganden, bakgrund, aktiviteter, strategi samt fördjupningsdel. Våra aktiviteter är indelade i kategorierna, mat och mathantering, möbler, elektronik, hygien, lekmaterial, städning och tvätt samt avfall. Strategidelen innefattar mål, metod, ansvarsområden och uppföljning. Det finns även en fördjupningsdel där miljö- och plastmärkningar, *Lokala fokusämnen för Stockholm* samt vissa hud- och hårvårds kemikalier beskrivs närmre. Underlaget till handlingsplanen är hämtat från: Miljöförvaltningen, Kemikalieinspektionen, Livsmedelsverket, Arbetsmiljöverket och Naturskyddsföreningen. Vi ämnar arbeta praktiskt och teoretiskt, på förskolan, inom de områden vi kan påverka.

Våra åtaganden

Vi väljer att:

- minska andelen skadliga kemikalier i verksamheterna.
- långsiktigt öka vår grad av miljömärkta produkter* och tjänster.
- använda produkter av förnyelsebart material.
- arbeta med matsvinn och matavfallsinsamling.
- hantera avfall utifrån kretsloppsprinciper och säkerställa att miljöfarligt avfall omhändertas korrekt.

För att handlingsplanen praktiskt ska kunna genomföras i våra verksamheter så strävar vi efter att öka kunskapen hos all personal.

* Med miljömärkta produkter jämföras produkter som uppfyller kriterierna för miljömärkning men inte är märkta.

Bakgrund

Nedan introduceras bakgrunden till de olika aktiviteterna som ska leda till vår måluppfyllelse. Detta är med andra ord, varför!

Är barn känsligare än vuxna för exponeringen av skadliga kemikalier? JA! Eftersom barns kroppar inte är färdigutvecklade är de mer känsliga för kemikalier än vuxna. Speciellt organsystemen som utvecklas efter födseln, till exempel immunförsvaret och hjärnan. Hjärnan är extra utsatt eftersom de skyddssystem som vuxna har inte är färdigutvecklade hos barn. Barn utforskar dessutom sin omgivning genom att smaka och suga på saker genom sitt hand till mun beteende. Barn har också tunn och ömtålig hud. De andas snabbare och äter och dricker mer i förhållande till sin vikt jämfört med vuxna. Om de utsätts för samma mängd av ett ämne som en vuxen så kan de ändå få i sig mer.

Exponeringen av kemikalier ökar, förutom att antalet kemikalier är större idag än för bara 10 år sedan så har vi dessutom mycket fler saker hemma. Flera datorer, telefoner, små elektriska leksaker, leksaker och andra produkter i hård- och mjukplast, vilka alla innehåller kemikalier. Tidigare var källorna mera i form av punktutsläpp. Idag innehåller det mesta av det vi omger oss med kemikalier med olika grad av hälsovådlighet vilket leder till diffusare utsläpp.

Mat och mathantering

När det gäller ekologisk/rättvisemärkt konsumtion så ska vi alltid välja ekologisk: mjölk, fil, yoghurt, smörgåsmargarin, bananer, fisk (MSC) och kaffe. Ytterligare bra ekologiska val är: potatis och kött. Allt fler prover av konventionellt odlat frukt och grönt innehåller mer bekämpningsmedel än gränsvärdena tillåter. Små barn bör därför äta ekologisk frukt och grönsaker.

Ekologiska livsmedel är rena och naturliga. De innehåller inga onaturliga tillsatsmedel, varken för arom, färg eller konservering. I det ekologiska lantbruket används inga kemiska bekämpningsmedel och inget handelsgödsel. Djuren tas om hand på ett etiskt och naturligt sätt, de får ekologiskt foder till största delen odlat på den egna gården och de får röra sig fritt både ute och inne.

Genmodifierade organismer, GMO, är inte tillåtet. Detta ger positiva effekter på miljö, hälsa och kvalitet. Se *Miljömärkningar* för mer info.

Utifrån ett globalt hållbarhetsperspektiv ska vi undvika mat som har hög klimatpåverkan och bidrar till skövling av regnskogar, förorening av världshaven samt höga utsläpp av växthusgaser. Följande prioriterade varor har arbetas fram via stadsdelens köksnätverk, palmolja, ris, växthusodlade grönsaker (tomat och gurka), skaldjur (ska vara msc), importerat kött (med definitionen långväga avses till exempel, Australien, Nya Zeeland, Asien och Sydamerika).

Gällande tillsatser så ska vi i största möjligaste mån servera naturliga råvaror fria från tillsatser som exempelvis AZO-färgerna para-orange E 110, azorubin E 122, tartrazin E 102, allurarött E 129, nykockin E 124 kan enligt Livsmedelverket ”ha negativ effekt på barns beteende och koncentration”.

All frukt och grönt som inte skalas ska noggrant tvättas för att i största möjligaste mån rengöras från ytliga bekämpningsmedelsrester och andra partiklar på skalet.

Tillredningskärl och förvaringskärl i plast, teflonbelagda pannor och plåtar, konserver, vinylhandskar, köksredskap i plast, skärbrädor i plast, vattenkokare i plast är alla olika produkter som riskerar att innehålla hormonstörande, cancerogena och allergena kemikalier som till exempel, bisfenol A, ftalater, anilin och etylbensen. Dessa kemikalier släpper vid friktion och upphettning. Var därför särskilt uppmärksam på vilken plast i köket som utsätts för upphettning samt friktion, exempelvis i mikrovågsugnen. Läs mer om kemikalier under *Lokala fokusämnen för Stockholm* och om plaster under *Återvinningskoder för plastmärkning*.

Där det är möjligt välj skärbrädor i trä som till exempel till bröd, avdelningarna samt förskolor där ingen matlagning sker.

Möbler

Möbler, skumgummimadrasser och textilier riskerar att vara behandlade med flamskyddsmedel, impregneringsmedel, antimögelmedel och andra kemikalier som är miljögifter och kan påverka människa och miljö negativt. Vid inköp fråga! Välj miljömärkt om alternativ finns.

Mjukplastprodukter som madrassöverdrag till vilomadrasser samt skötbordet, ytskiktet på akustik borden, förkläden och vaxdukar av PVC innehåller mjukgörare. Många av dessa är hormonstörande. Bör ersättas med PVC-fria alternativ som vaxad bomull eller för förkläden, återbruks t-shirts. Välj miljömärkt om alternativ finns.

Mattor och övriga textilier bör vara i naturmaterial som: ull, lin, bomull och hampa. Både ur brandsäkerhets- samt hygiensynpunkt då till exempel ullen är naturligt smutsavvisande. En matta i syntet är lättantändlig och dessutom risker gummeringen att innehålla ftalater.

Lågenergilampor innehåller kvicksilver. Då en lampa krossas ska lokalen evakueras, vädra och torka sedan upp lampan med en fuktig handduk. Avfallet klassas sedan som farligt. Läs mer om kemikalier under *Lokala fokusämnen för Stockholm* och om plaster under *Återvinningskoder för plastmärkning*.

Lekmaterial ute/inne

Ingen elektronik (gamla telefoner, kameror, tangentbord etc.) bland barnen. Produkter som inte är tillverkade för att vara leksaker har inte lika hårda miljökrav som äkta leksaker och kan därför innehålla mer och fler skadliga kemikalier. Detta gäller särskilt gammal elektronik. Läs mer om kemikalier under *Lokala fokusämnen för Stockholm* och om plaster under *Återvinningskoder för plastmärkning*.

Undvik mjukplastmaterial som frukt och grönsaker i plast samt tallrikar, glas och bestick. Alternativ finns i trä och tyg samt emaljerad plåt, porslin och rostfritt. Produkter som är leksaker ska vara CE-märkta. Gallra bort bollar, badankor, dockor, plastfigurer som är kladdiga, nötta eller inte CE-märkta. Konstruktions- och byggmaterialet ska noggrant ses över gällande potential att läcka kemikalier, gäller b.la. plaströr och plastmattor.

Generellt sett så är leksaker tillverkade efter 2006 ”bättre” än leksaker tillverkade före 2006. Det nya leksaksdirektivet (2009/48/EG) trädde i kraft den 20 juli 2011. Kemikaliekraven behöver dock inte tillämpas förrän den 20 juli 2013.

Om utklädningskläder, undvik metall detaljer som ofta innehåller bly, nickel och andra tungmetaller. Läder i avlagda handväskor och skor kan vara garvade med krom samt innehålla rester av arsenik och kvicksilver. Konstläder riskerar innehålla mjukgörare som ftalater. Prioritera kläder ämnade för barn och lek samt gärna CE-märkta. Välj främst naturmaterial och se till att materialen är hela och inte skavda.

Mjuklera och modellmassa kan innehålla PVC med mjukgörare. Välj alltid giftfria alternativ till färg, krita, pennor, lera och andra material som barnen använder.

Välj vattenbaserade miljömärkta färger och undvik kadmiumgul och kinolingul som ”kan ha negativ effekt på barns beteende och koncentration.” (Livsmedelsverket 2014).

Bildäck, telefonstolpar, järnvägsslipers och tryckimpregnerat virke innehåller ämnen som inte är lämpliga för miljöer där barn vistas, till exempel tungmetaller och bekämpningsmedel.

Elektronik

Vid inköp av ny elektronik välj miljömärkt som t.ex. Svanen, Bra Miljöval, EU-ecolabel eller TCO-certifierad. Slå på maskinen och vädra i ett ventilerat, tomt rum i några dygn för att frigöra emissioner, som exempelvis miljögiftiga tungmetaller och flamskyddsmedel. Se *Miljömärkningar* för mer info.

Laminering, fundera en extra gång om laminering är nödvändigt? Vid laminering se till att ha ett fönster på glänt. Plasten är producerad av olja, en ändlig resurs och riskerar att frigöra skadliga emissioner vid upphettning.

Hygien

Rengöringsprodukter som tvättmedel, diskmedel, rengöringsmedel, tvål och antibakteriell tvål innehåller ofta allergiframkallande och bakteriedödande ämnen, som riskerar att vara hormonstörande, fertilitetsstörande och cancerogena. Vidare så orsakar alla dessa ämnen föroreningar i sjöar och vattendrag. Välj produkter främst med astma- och allergiförbundets märkning SVALAN, miljömärkningarna Svanen eller Bra miljöval. Onemed har NEUTRAL i sitt sortiment. Se *Hud- och hårvård* samt *Miljömärkningar* för mer info.

Välj förnyelsebara material till förbrukningsartiklar. Med förnyelsebara material avses ofta ”naturmaterial” som trä eller andra växtmaterial. Till skillnad från icke förnyelsebara material som produceras från olja, så bidrar inte dessa till växthuseffekten i samma utsträckning. Exempel på förnyelsebara material är tvättlappar i papper istället för de i skumgummi.

Vinylhandskar riskerar att innehålla stora mängder hormonstörande ftalater. Ftalaterna vandrar över till barnets samt bärarens hud vid användning. De bör ersättas med ftalatfri vinyl, nitril eller latex.

Damm fastnar på barnens händer. Därför är det viktigt att låta barnen tvätta händerna ofta. Eftersom barn har ett hand-mun

beteende är handtvätt ett effektivt sätt att minska miljögifter i kroppen.

Blöjor kan innehålla parfymer, flamskyddsmedel, salvor, lotioner, lukthämmande ämnen eller nanomaterial. Alla dessa ämnen kan vara skadliga och är förbjudna i Svanen-märkta produkter. Läs mer om kemikalier under *Lokala fokusämnen för Stockholm*

Städning och tvätt

Tvätta alltid textilier, madrassöverdrag, gardiner, gosedjur, med mera, innan användning. I textilierna kan det finnas bekämpningsmedelsrester från produktion. Vid tillverkning tillsätts ofta kemikalier för färg, flamskydd och impregnering. Även inför transport tillsätts kemikalier för att textilierna inte ska bli skrynkliga eller mögla. Dessa kemikalier kan b.la. skapa allergier.

Städningen är kritisk då miljögifter ansamlas i damm som barnen får i sig. Städningen bör ske då barnen inte är i lokalerna. Val av städmetod anpassas efter material och ytskikt.

Torrmoppling eller våttorkning med minsta möjliga mängd vatten är att föredra då dammsugning rör upp dammpartiklar i luften. Torka även möbler, lister, hyllor etc. Såpa eller mikrofiberduk anpassad för städning är bra alternativ.

Hygienutrymmen ska städas dagligen. Ytor som skötbord ska rengöras efter varje blöjbyte.

Avfall

För bästa resultat med matavfallsinsamlingen, sila bort vätska och samla matavfall i bruna papperspåsar. Källsorteringen sker noggrant för att säkerställa att material återgår in i kretsloppet. Detta minskar användningen av våra ändliga resurser. Miljöfarligt avfall är: toners, batterier, glödlampor, lysrör, lågenergilampor, målarfärgsrester och elektronik.

Aktiviteter för förskolan

Obligatoriska aktiviteter för 2014 markerat med *

I formuleringen av våra aktiviteter har vi valt att utgå från Försiktighetsprincipen, allmänna hänsynsregler kap 2 i Miljöbalken. Försiktighetsprincipen innebär att man ska skydda miljön, människor, djur och växter trots att det inte är säkert att de utsätts för hälsorisker.

Mat och mathantering

Aktivitet	Bilaga
*Vi ska alltid välja ekologisk/rättvisemärkt, mjölk, fil, yoghurt, smörgåsmargarin, bananer, fisk (MSC) och kaffe. Ytterligare bra ekologiska val är potatis och kött.	Miljömärkningar
*Vi ska undvika att servera, palmolja, ris, växthusodlade grönsaker (främst tomat och gurka), skaldjur (ska vara msc) och importerat kött (med definitionen långväga avses till exempel: Australien, Nya Zeeland, Asien och Sydamerika).	Se bakgrund
Undvik att servera mat med tillsatser.	Se bakgrund
Frukt och grönt ska alltid tvättas noggrant innan det serveras.	Se bakgrund
*Tillredningskärl, tallrikar, glas, bestick och övrig köksutrustning bör vara i rostfritt, porslin, glas och trä. Inga plaster märkta med 3, 6, 7 och PC bör förekomma på förskolan.	Återvinningskoder plastmärkningar)
Undvik köksredskap i svart plast – byt ut mot säkra produkter i trä och rostfritt.	Återvinningskoder plastmärkningar
Välj skärbrädor i trä där det är möjligt.	Återvinningskoder plastmärkningar
Vinylhandskar i kök ersätts lämpligtvis med nitril eller latex	Återvinningskoder plastmärkningar
Undvik metallkonserver, stekpannor och bleck med ytbehandling som teflon och	Lokala fokusämnen för Stockholm

non-stick.	
Värm inte mat i mikrovågsugnen på eller i plastprodukter.	Återvinningskoder plastmärkning

Lekmaterial inne/ute

Aktivitet	Bilaga
*Ingen elektronik (gamla telefoner, kameror, tangentbord etc.) bland barnen.	Se bakgrund
*Undvik mjukplastmaterial som frukt och grönsaker i plast samt tallrikar, glas och bestick. Alternativ finns i trä och tyg samt emaljerad plåt, porslin och rostfritt.	Återvinningskoder plastmärkning samt Lokala fokusämnen för Stockholm
*Gallra bort bollar, badankor, dockor, plastfigurer som är kladdiga, nötta eller inte CE-märkta.	Miljömärkning samt Lokala fokus ämnen för Stockholm
*Konstruktions- och byggmaterialet ska noggrant ses över gällande potential att läcka kemikalier, gäller b.la. plaströr och plastmattor.	Återvinningskoder plastmärkning
Se över utklädningskläderna, prioritera material ämnade för barn och lek samt gärna CE-märkta	Miljömärkning
Vid monterad konstruktion använd material utifrån sort.	Avfall
Undvik mjuklera och modelmassa: playdoo, cernitlera och annan artificiell lera.	Se bakgrund
Undvik kadmiumgul och kinolingul	Se bakgrund
Undvik bildäck, telefonstolpar, järnvägsslipers och tryckimpregnerat virke som lekmaterial.	Se bakgrund

Möbler

Aktivitet	Bilaga
*Vid inköp av nya möbler och textilier välj främst miljömärkta.	Miljömärkningar
*Undvik mjukplastprodukter som madrassöverdrag till vil-madrasser samt skötbordet, förkläden och vaxdukar av PVC. Bör ersättas med PVC-fria alternativ.	Återvinningskoder plastmärkningar
Undvik skumgummi som riskerar att innehålla flamskyddsmedel. Välj miljömärkta madrasser eller annat alternativ.	Miljömärkningar samt Lokala fokus ämnen för Stockholm
Mattor och övriga textilier bör vara i naturmaterial som ull, lin, bomull, hampa.	Se bakgrund
Välj LED-lampor. Lågenergilampor innehåller kvicksilver som sprids då en lampa krossas.	Miljömärkningar samt Lokala fokus ämnen för Stockholm

Elektronik

Aktivitet	Bilaga
Vid inköp av ny elektronik välj miljömärkt.	Miljömärkningar
Använd laminatorn sparsamt	Se bakgrund

Hygien

Aktivitet	Bilaga
*Välj tvättmedel, diskmedel, rengöringsmedel, tvål och övriga produkter främst med astma- och allergiförbundets märkning SVALAN, miljömärkningarna Svanen eller Bra miljöval.	Miljömärkningar
*Undvik alla parfymerade produkter och aerosoler (som luftspray).	Hud- och hårvård
*Välj förnyelsebara material till	Se bakgrund

förbrukningsartiklar.	
Vinylhandskar i skötrum ersätts lämpligtvis med ftalatfri vinyl, nitril eller latex.	Mat och mathantering samt Återvinningskoder plastmärkningar
Tvätta händerna ofta det minskar risken för miljögifter via hand-mun beteende. Undvik anti-bakteriell tvål använd hellre handsprit.	Se bakgrund
Välj miljömärkta blöjor.	Hud- och hårvård

Städning och tvätt

Aktivitet	Bilaga
Tvätta alla nyinköpta textilier inklusive gosedjur.	Se bakgrund
Städningen är kritisk då miljögifter ansamlas i damm. Använd såpa.	Se bakgrund

Avfall

Aktivitet	Bilaga
Matavfallsinsamlingen bör användas vid frukost, fruktstund, lunch och mellanmål.	Se bakgrund
*Källsorteringen sker noggrant för att säkerställa att material återgår in i kretsloppet.	Se bakgrund
Miljöfarligt avfall samlas separat och hämtas av auktoriserad entreprenör terminsvis.	Se bakgrund

För bygg se: Stockholms Miljöprogram 2012-2015 och Skarpnäcks miljöhandlingsplan 2012-2015

Strategi

Mål

- Minska barns och personals exponering för kemikalier på förskolan och därigenom förbättra inomhusmiljön.

Delmål

- Samtliga förskolor ska uppfylla de obligatoriska aktiviteterna markerade med * i miljöhandlingsplanen (se bilaga *Miljöhandlingsplan för förskolan 2014*) gällande ett kemikaliesmart beteende samt nya inköpsrutiner under år 2014.
- Samtliga förskolor ska ha påbörjat arbetet med samtliga aktiviteter i miljöhandlingsplanen gällande ett kemikaliesmart beteende samt nya inköpsrutiner under år 2015.
- Samtliga förskolor ska utse en miljösamordnare.

Metod

- Förskolechefer, bitr. förskolechefer, pedagogiska ledare samt miljösamordnare får introduktion till miljöhandlingsplanen under våren 2014.
- Pedagogiska ledare får stöd i att lägga upp arbetet med implementeringen av miljöhandlingsplanen på förskolan under våren 2014.
- Samtliga personal på förskolorna får introduktion till miljöhandlingsplanen under 2014.

Ansvarsområden

- Förskolechefer stödjer förskolorna med implementeringen av miljöhandlingsplanen samt säkerställer att uppföljning av arbetet sker.
- Pedagogiska ledare stödjer förskolorna med implementeringen av miljöhandlingsplanen.
- Miljösamordnarens roll är att vara drivande i arbetet, närvara vid dialoger kring handlingsplanen samt bistå förskolechefen vid uppföljning.
- Förskolans personal ska tillsammans med förskolechef, bitr. förskolechef och pedagogiska ledare genomföra miljöhandlingsplanen.

Uppföljning

- Uppföljning av miljöhandlingsplanen samordnas med revidering av Skarpnäcks Miljöhandlingsplan under 2015. Uppföljningen inom verksamheterna utförs av förskolechefer tillsammans med miljösamordnare.

Bilaga

Miljömärkningar

KRAV arbetar för att hjälpa konsumenten nå en hållbar livsstil. KRAVs huvudfokus ligger inom god miljö, hälsa och djuromsorg samt socialt ansvar. KRAV-märket hittar du på ekologisk mat som också kan vara ursprungsmärkt samt på hållbart fångad fisk. Kemiska bekämpningsmedel, konstgödsel och GMO används inte i produktionen och hårda krav ställs på djuromsorgen. De arbetar inom hela kedjan, från lantbruk till livsmedelsproduktion samt även med KRAV-märkning av restaurang och butik. Verksamheten kontrolleras minst en gång per år.

Demeter. Svenska Demeterförbundet är kontrollorganisation för biodynamisk odling i Sverige. Det är en ideell konsumentförening som kontrollerar och auktoriserar växtodling, djurhållning, slakterier, butiker, förädlare, grossister och importörer

EU Ekologiskt jordbruk.

Användningen av EU:s logotyp är obligatorisk för förpackade ekologiska livsmedel från 2009. Märket har ett nytt utseende sedan 1 maj 2010. Minst 95 procent av varans ingredienser är ekologiskt odlade.

Fairtrade är en oberoende produktmärkning som bidrar till bättre arbets- och levnadsvillkor för odlare och anställda i utvecklingsländer. Har tidigare kallats Rättvisemärkt i Sverige

Rainforest Alliance är en internationell naturskyddsorganisation som arbetar för att bevara den biologiska mångfalden och för att skapa hållbara försörjningsmöjligheter för arbetare och odlare.

Marine Stewardship Council, MSC är en oberoende global och inte vinstdrivande organisation, som arbetar för att säkra världens fisktillgångar för framtiden genom att främja de miljömässigt bästa alternativen. MSC-märket visar att fisken inte kommer från ett fiskebestånd som är överfiskat eller är fångad på ett sätt som skadar havets ekosystem

Forest Stewardship Council, FSC är en internationell organisation som tagit fram riktlinjer för ett miljöanpassat, samhällsnyttigt och ekonomiskt livskraftigt skogsbruk. FSC-märket används på produkter från certifierat skogsbruk. I Sverige finns märket på bland annat grillkol och trädgårdsmöbler.

Svanen är en nordisk miljömärkning beslutad av Nordiska Ministerrådet. Arbetet med Svanen sköts av SIS Miljömärkning på uppdrag av regering och riksdag. Svanen finns inom cirka sextio olika produktgrupper. I Svanen-kriterierna finns även funktionskrav. Idag Svanen-märks allt från tvättmedel till möbler, butiker, biltvättar och hotell.

Bra Miljöval är Svenska Naturskyddsföreningens miljömärke. Med havet, skogen och luften i tankarna ställer Svenska Naturskyddsföreningen miljökrav för de produkter som ska få

använda Bra Miljöval-märket. Systemet finns på både varor och tjänster.

Svalan. Astma- och Allergiförbundets egen märkning. Syftet är att hjälpa astmatiker och allergiker att hitta varor som är bra ur allergisynpunkt. Kriteriet för att få använda märket är att produkten ska vara fri från allergiframkallande ämnen. Märkningen ska ses som en vägledning, inte som en fullständig garanti för att den märkta produkten inte kan orsaka allergiska problem.

EU Ecolabel. EU:s officiella miljömärkning, vars kriterier är gemensamma för alla länder inom EU. Hänsyn tas till produktens miljöbelastning från råvara till avfall, det vill säga under produktens hela livscykel. Kraven gäller energi- och vattenförbrukning, luftförorening, avfallsproduktion, hållbart skogsbruk samt buller- och markföroreningar. Produktens användning av naturresurser vägs också in. Krav ställs på produktens kvalitet och funktion. Produkten måste vara minst lika bra som likvärdiga produkter på marknaden. Märkningen finns bland annat på färg, samt på disk- och tvättmaskiner.

TCO Certified-märkningen finns på datorer, skärmar och andra kontorsapparater. De områden som bedöms är ergonomi, emission (strålning), energi och ekologi. TCO har även tagit fram miljökriterier för märkning av mobiltelefoner

CE-märket betyder att tillverkaren eller importören intygar att produkten uppfyller EU:s grundläggande hälso-, miljö- och säkerhetskrav. CE-märket är även ett handelsmärke som gör att en produkt kan säljas fritt över nationsgränserna inom EU.

Oeko-Tex® Standard 100 omfattar inte endast substanser som är förbjudna alternativt har fastställda gränsvärden enligt lag, utan omfattar även andra ämnen som vetenskapligt bevisats eller misstänks vara hälsovådliga. Tex azo-färgämnen, cancerogena och allergena färgämnen, ftalater, formaldehyd, pesticider, tungmetaller, vissa klororganiska och tennorganiska föreningar, biologiskt aktiva produkter och flamskyddsmedel.

GOTS, Global Organic Textile Standard är en internationell märkning för kläder och textil som omfattar både sociala och miljömässiga krav. GOTS har ett helhetsperspektiv där hänsyn tagits till både miljö och socialt ansvar i hela kedjan. Kedjan innefattar flera steg; odling, plockning, beredning och tillverkning av själva plagget.

Återvinningskoder plastmärkningar

För leksaker i plast se CE-märkning (Bilaga miljömärkningar)

1: PET - Polyetentereftalat

PET-plast används huvudsakligen i olika flaskor för drycker, flytande livsmedel eller mikro- och ugnsförpackningar. PET-plaster är även vanligt i förpackningar till munvatten, jordnötssmör, dressing, oljor och grönsaker.

Riskbedömning: Låg risk

2: PE-HD - Polyetylen med hög densitet

Polyetenplast används till förpackningar för mjölk, yoghurt, smör, juice, blekmedel, diskmedel, rengöringsmedel, schampo, skärp, shoppingväskor, motorolja och flingor.

Polyetenplast med hög densitet är kraftigare och styvare än polyetenplast med låg densitet.

Riskbedömning: Låg risk om den inte upphettas

3: PVC

PVC används som plastfilm till kött, frukt, grönsaker vid butksinpackning samt till viss del i vattenflaskor och andra drycker. PVC är också vanligt i flaskor och behållare för fönsterputs, rengöringsmedel, schampo, matolja, medicinsk utrustning, ytterväggar, fönster och rörledningar.

PVC är från början ett hårt material, men om mjukgörare tillsätts blir det mjukt. Den vanligaste mjukgöraren består av ftalat. PVC innehåller även klor som kan frisätta farliga gifter vid upphettning.

Importerade PVC-plaster kan även innehålla bly som används som stabiliseringsmedel.

Riskbedömning: Undvik så långt det är möjligt. Välj PVC-film utan mjukgörare.

4: PE-LD Polyetylen med låg densitet

Polyetenplast med låg densitet finns främst i klämflaskor för livsmedel, bröd, fryst mat, shoppingväskor, plastpåsar, kläder, möbler och mattor. Polyetenplast med låg densitet är mjukare än polyetenplast med hög densitet.

Riskbedömning: Låg om den inte upphettas.

5: PP - Polypropen

Polypropen är vanligt i brödförpackningar, yoghurt behållare, sirapsflaskor, ketchupflaskor, sugrör, medicinflaskor, burkar och mikrovågsförpackningar.

Polypropen tål höga temperaturer.
Riskbedömning: Låg

6: PS - Polystyren

Polystyren finns främst i engångsserviser, yoghurtförpackningar och engångsburkar för sallader och liknande. Den används även i "uppblåst" expanderad form, som cellplast eller frigolit, i förpackningar för kött- och charkuterivaror. Polystyren tillverkas av etylbensen och det finns vissa uppgifter som tyder på att polystyren kan läcka till livsmedel.

Riskbedömning: Undvik så långt det är möjligt.

7: O* Diverse plast

Övriga plaster har hamnat under siffran 7. Här finns det omdiskuterade bisfenol 7, polykarbonat samt ABS-plaster och polyamid.

Siffran 7 finns bland annat på vatten-, läsk- och sportflaskor, solglasögon, DVD-skivor, iPod, datorer, skyltar, displayer, nappflaskor, matlådor.

Polykarbonat är en mycket stöt- och slagttålig plast. Den används ofta till produkter som behöver vara hållbara, genomskinliga eller tåla hög värme.

Polyamid används ofta i olika köksredskap, till exempel svarta slevar, pastaredskap och vispar, som ska tåla temperaturer upp emot 200°C.

ABS-plast är också vanligt i hushållsredskap samt telefoner, instrumentpaneler och dammsugare.

Riskbedömning: Undvik så långt som möjligt.

Glas och gaffel

Märkningen med "glas och gaffel"-symbolen eller orden "till livsmedel" används på alla material för att visa att materialet är säkert att använda till livsmedel.

Lokala fokusämnen för Stockholm

Lokala fokusämnen är särskilt angelägna och prioriteras inom Stockholm i arbetet med tillsyn, informationsarbete och miljögiftsövervakning. Följande ämnen ingår i de prioriterade ämnesgrupperna och bygger på kriterier som ämnets inneboende miljö- och hälsofarlighet. Ämnena kan orsaka skada på människa, djur och natur genom att vara: cancerogena, hormonstörande, fertilitetsstörande, allergena och persistenta.

- **Alkylfenoler alkylfenoletoxilater**

Finns i: bl.a. rengöringsmedel, textilier. *”Möjlig risk för nedsatt fortplantningsförmåga, möjlig risk för fosterskador”*, finns med på EG direktivet kring farligt avfall.

- **Antibakteriella ämnen, Triclosan/Silver**

Finns i, triclosan: tandkräm, deo, sportkläder, silver: tvättmaskiner, kylskåp, skor, textilier.

Triclosan är miljöfarligt med riskfrasen *”Mycket giftigt för vattenlevande organismer, kan orsaka skadliga långtidseffekter i vattenmiljön”*. Triclosan är inte akuttoxiskt för däggdjur kan störa metabolism och hormonbalans. Misstänks öka antibiotikaresistensen.

Silver i jonform *”är mycket giftigt för fiskar och andra vattenlevande organismer samt jordlevande naturliga bakterier”*. Påvisad ökad antibiotikaresistens.

- **Bromerande flamskyddsmedel**

Finns i: elektronik, möbler, textilier, byggmaterial.

BFR är *”mycket giftigt för vattenlevande organismer, kan orsaka skadliga långtidseffekter i vattenmiljön”* BFR är bioackumulerande dvs. ökar i grad högre upp i näringskedjan.

Ingår i gruppen hormonstörande.

MSB Myndigheten för Samhällsskydd och Beredskap, menar att det inte finns krav på BFR i offentlig verksamhet utan tvärtom avråder från att ha BFR i miljöer där barn vistas.

- **Ftalater**

Finns i: PVC, vinyl, mjukgjorda plastartiklar.

Förekommer mest i PVC-plast bl.a. i mattor, folie, tryck på textilier, skor, mm. *”Ftalater är luft- och dammburna, hälso- och miljöfarliga, reproduktionstoxiska, kan ge fosterskador samt möjlig risk för nedsatt fortplantningsförmåga”*.

Ingår i gruppen reproduktionsstörande och hormonstörande

- **Poly/perfluorerande föreningar**

Finns i: impregnering för textilier och papper, släckskum, golvpolish.

Perfluorerade organiska ämnen är vitt spridda i miljön”*Ämnena har det gemensamt att de är mycket stabila. En del bryts ned långsamt eller inte alls medan andra omvandlas till persistenta ämnen i naturen. Kan påverka organ, främst lever och sköldkörteln*”

- **Bisfenol A (BPA)**

Finns i: hårdgjorda plastartiklar

Förekommer i exempelvis nappflaskor, konservburkar, plastmuggar, tandproteser, tätningsmedel, returflaskor. Det hormonstörande ämnet kan läcka ut ur plasten och tas upp av kroppen. ”*Flera studier har antytt att ämnet är skadligt även i låga doser och att det kan störa fortplantningen, öka risken för fetma, cancer, hjärt-kärlsjukdom och diabetes*”.

Ingår i gruppen hormonstörande (Stockholms stads kemikalieplan 2013).

Ytterligare en av väldig vikt

- **Kvicksilver**

Finns i: lågenergilampor, gamla termometrar, elektronik

Kvicksilver är lättflyktigt och klassat som miljögift sedan 2009.

Orsakar skador på centrala nervsystemet och njurar.

Hud- och hårvård, 5 viktiga kemikalier

- **Mineralolja** – restprodukt från oljeindustrin.

Mineral Oil, Paraffinum Liquidum, Vaseline, Paraffin, Vit mineralolja, Medicinsk vitolja, Oleum petroli, Oleum vaselini, Paraffinum, Vaseline Oil, E 905, Paraffin Oil, Liquid paraffin.

Rubbar hudens naturliga förmåga att återfukta sig, täpper till porer och saknar vitaminer. Kan innehålla ämnen som kan ge både ett irritationseksem och allergiskt kontakteksem (*Arbetsmiljöverket 2012*).

Mineraloljans miljöpåverkan: koldioxid är en växthusgas som bidrar till klimatförändringar. Svavel orsakar försurning av mark och vatten. Kväve i för höga doser orsakar övergödning och syrebrist i sjöar och vattendrag.

- **Parabener** – syntetiska konserveringsmedel

Parabener är bakteriedödande och ökar hållbarheten, främst propylparaben samt butylparaben misstänks vara allergiframkallande och hormonstörande (*Kemikalieinspektionen 2011*).

Parabeners miljöpåverkan: Metyl- och etylparaben är ej klassade som miljöfarliga eller allergiframkallande. Propyl- och butylparabener är förbjudna inom ”Bra Miljöval” och uppförda på Internationella kemikalier sekretariatets SIN-lista som hormonstörande (*Naturskyddsföreningen 2013*).

- **Syntetiska parfymer** –

Fragrance, perfume. Parfymer kan vara allergiframkallande. Innehåller ofta ftalater som är fertilitetsstörande. Behöver inte anges i ingrediensförteckningar (*Kemikalieinspektionen 2011*).

- **SLES/SLS, Sulfater** – syntetiska avfettare

Sodium Lauryl Sulfate, Sodium Laureth Sulfate, Ammonium Lauryl Sulfate, Ammonium Laureth Sulfate, Natriumlaurylsulfat, Sodium Alkyl Sulfate, Skapar lödder. Finns även i ”svanen-märkta” och ”naturliga” produkter. Orsakar torr hud och klåda, kan vara hormonstörande (*Livsmedelsverket 2013*).

- **PEG** – syntetiska emulgeringsmedel

Polyethylene glycol, och ibland följd av ett nummer, tex *PEG 50 Stearate.* Förhindrar att produkter skär sig. Kan orsaka cancer och är persistent. (*Kemikalieinspektionen 2013*).